

John Langshaw Austin (1911-1960)

Hlavní práce:

Philosophical Papers, 1961

Sense and Sensibilia, 1961

How to Do Things with Words, 1962

Je nejvýznamnějším představitelem tzv. oxfordské školy. V Oxfordu studoval klasické jazyky, lingvistiku a filosofii, po skončení studií se stává členem *All Souls College*, v padesátých letech 20. století byl zvolen profesorem morální filosofie. J. L. Austin se však zaměřoval především na problematiku vztahu jazyka a skutečnosti, přitom jako jeden z prvních (po G. E. Moorovi a L. Wittgensteinovi) zaměřuje svou pozornost na přirozený jazyk. Svou metodu zkoumání jazyka označoval Austin jako lingvistickou fenomenologii. Nešlo však o využití podnětů transcendentální fenomenologie E. Husserla nebo M. Merleau-Pontyho, i když J. L. Austin ve svých seminářích vedl diskuse o jejich filosofickém díle, zvláště o filosofii M. Merleau-Pontyho.

Co vyžaduje podle Austina metoda lingvistické fenomenologie?

a) filosof jazyka by si měl vyčlenit pouze dílčí oblast, například problém zodpovědnosti,

b) místo teoretických spekulací by měl co nejlépe zmapovat slova slovní spojení, která se k této oblasti váží,

c) Austin zdůrazňuje, že úplný popis jazyka je možný pouze tehdy, když se budeme zabývat jazykovými prostředky v jejich vztahu k mimojazykové oblasti. 1)

Obdobně jako Wittgenstein zastává Austin názor, že tvrzení, konstatování faktů je pouze speciálním případem všeho toho, k čemu nám jazyk může sloužit. Ve svých *Filosofických zkoumáních* klade Wittgenstein otázku: „Kolik ale existuje druhů vět? Snad tvrzení, otázka a rozkaz? - Existuje *nespočet* takových druhů: nesčetné druhy použití všeho toho, co označujeme jako „znaky“, „slova“, „věty“. A tato rozmanitost není nic pevného, jednou provždy daného, nýbrž vznikají nové typy řeči, nové řečové hry, a jiné zastarávají a jsou zapomínány.“ 2)

Poněvadž užití jazyka není možné redukovat na konstatování faktů, je pro Austina nepřijatelné - obdobně jako pro L. Wittgensteina v pozdním období jeho filosofického vývoje - chápat slova jako jména předmětů mentálního světa mluvčích nebo předmětů světa reálného. Významem výrazu je spíše než předmět mentálního světa především *způsob, jak je tento výraz používán*, jeho postavení v systému jazyka. J. L. Austina spojuje do jisté míry s Ludwigem Wittgensteinem terapeutické chápání jazyka, ale na rozdíl od Wittgensteina se nespokojuje pouze se zjištěním nespočetného množství možností použití jazykových výrazů. J. L. Austin totiž usiluje postihnout *sémantickou* dimenzi používání jazykových výrazů, chce zjistit, uspořádat a klasifikovat jednotlivé druhy jejich použití. Právě

proto vždy zdůrazňoval, že se „běžná slova používají jemněji a dovedou daleko lépe rozlišovat, než si to filosofové dosud uvědomovali“. 3)

K významnému přínosu pro filozofii jazyka patří Austinova teorie tzv. *performativních vět (výpovědí)*. Podle Austina charakterizuje tyto věty, že „A) ‘nepopisují’ ,neoznamují’ ani nekonstatují vůbec nic, nejsou ‘pravdivé’ či ‘nepravdivé’ a B) vyslovení věty znamená vykonání určitého činu, anebo je jeho součástí – tento čin sám by přitom *normálně* nebyl popisován jako řečení něčeho.“ 4) Můžeme tedy uvést příklady takových výpovědí: „Dávám této lodi jméno Vltava“ – vyslovené při roztržení láhve o příd. „Dávám odkazuji své hodinky svému bratrovi.“ – vyskytující se v poslední vůli. „Sázím se s Tebou o stovku, že zítra bude pršet.“ „Slibuji, že budu dodržovat ústavu.“ „Na návrh Vědecké rady Masarykovy univerzity v Brně (...) Vás jmenuji s účinností od 1. dubna 2001 profesorem pro obor filosofie.“ „Ano, беру si slečnu XY za manželku.“ „Křtím toto dítě jménem Jan.“ Vyslovit takové věty za náležitých okolností „neznamená popisovat výkon toho, co o mně taková výpověď říká, že dělám, či tvrdit, že to dělám: vyslovit větu znamená udělat to“. 5). V performativních výpovědích právě slova, která pronášíme, když něco slibujeme, když uzavíráme manželství, když někoho jmenujeme do funkce, jsou dokladem toho, že slovy je možné nejenom něco sdělovat, ale i něco vykonat. Performativní výpovědi - na rozdíl od výpovědí konstativních - nejsou podle Austina ani pravdivé, ani nepravdivé: používají se k vykonání jisté činnosti. Performativní výpovědi, jako ještě dále například *omlouvám se, prohlašuji, slibuji se* často používají v tzv. operativních klauzulích právních dokumentů., tj ve větách, jimiž se právní

akt uskutečňuje. (Operativní klauzule se liší od vět v tzv. preambuli, kterou se vyjadřují podmínky dohody).

Performativní výpověď se musí podle Austina vyslovit v situaci, která je v každém ohledu přiměřená danému aktu. Jestliže mluvčí nesplňuje podmínky potřebné na jeho vykonání, tak je možné ve všeobecnosti říci, že jeho výpověď je „*nevhodná*“. 6) Tím je myšleno, že performativní výpověď, stejně jako například každý jiný obřad nebo ceremoniál, může být „*bezpředmětná*“. K tomu dochází tehdy, když mluvčí není akt určitého druhu schopen uskutečnit, anebo když předmět, se zřetelem na který chce akt vykonat, není k tomu účelu vhodný, tehdy se mu nepodaří vykonat zamýšlený akt pouhým vyslovením výpovědi. Tedy bigamista se podruhé neožení, pouze se „*podrobí formě*“ druhého uzavření manželství. Nemohu pojmenovat loď, když k tomu nejsem zplnomocněn. A – jak uvádí Austin – „*sotva se mi podaří pokřtít tučňáky, neboť tučňáci nejsou bytosti vhodné k tomu, abychom je křtili*“. 7) Performativní výpověď, i když je platná, může být „*nevhodná*“ jiným způsobem: totiž když se vysloví *neupřímně*. Když řeknu „*Slibuji, že...*, a přitom nemám ani nejmenší úmysl slíbené splnit, nebo třeba ani nejsem přesvědčen, že je v mé moci slib dodržet, pak je to prázdný slib. Něco jsem sice slíbil, ale v celé věci je cosi „*nevhodné*“: *zneužil jsem uvedenou formulaci*.

Může nastat i taková situace, že jsme akt vykonali, všechno se normálně uskutečnilo a v samotném okamžiku aktu i vcelku upřímně. V takovém případě bude performativní výpověď „*účinná*“. To podle Austina znamená, že když v důsledku vykonaného aktu nastane taková a taková budoucí událost, bude to *v pořádku*, a když nastanou jiné události, nebude to *v pořádku*. Když

jsem řekl „slibuji“, pak nebude v pořádku, když slovo nedodržím. Když komukoliv řeknu: „vítám Vás“, pak nebude v pořádku, když se budu k němu chovat jako k vetřelci nebo dokonce nepříteli. V tomto smyslu hovoříme, a to i tehdy, když performativní výpověď byla účinná, ještě o třetím způsobu možné *nevhodnosti*, který budeme nazývat *porušením závazku*. 8) Přitom však Austin však konstatuje, že většinou nemáme přesné formule, vyjádřené gramatickými prostředky, které by jasně odlišovaly performativní výpovědi od výpovědí oznamovacích (respektive konstativních). Například u výpovědi „budu tam“ není jasné jasné, zda se jedná o a) splnění závazku, b) oznámení záměru, c) fatalistickou předpověď.

J. L. Austin reflektoval problém pravdivosti konstatujících a performativních výpovědí. Podle něho připisovat performativní výpovědi pravdivostní hodnotu nemá smysl, ale je možné ji hodnotit z hlediska adekvátnosti situace, ve které byla vyslovena. „Bytím“ performativní výpovědi je určitá konkrétní událost, a nikoliv soulad s pravdivostními hodnotami. Není vhodné říci, že performativní výpověď je pravdivá či nepravdivá. Vhodnější je formulace, že performativní výpověď může selhat ve třech směrech:

1. může být neplatná: nějaký subjekt výpovědi nebyl oprávněn vykonat určitý akt,

2. může být neupřímná: subjekt výpovědi se neztotožnil s intencí jednání,

3. může znamenat porušení závazku: konvenční postup nebyl aktéry správně a úplně dodržen.

Austin však nakonec dochází k závěru, že mnoho výpovědí nemá smysl zařazovat do dvou velkých oddělených skupin, tj. výpovědí konstatujících a performativních, neboť vykazují vlastnosti obou těchto skupin.

Ve svých úvahách o problematice pravdivosti Austin také ukazuje, že v případě konstatující výpovědi, například „on běží“, se jedná o nezávisle existující fakt, oddělený od výpovědi. Tento fakt činí výpověď pravdivou, je kritériem její pravdivosti. Avšak v případě performativní výpovědi, například „omlouvám se“, je kritériem vhodnost mé výpovědi a zároveň to, že se tato výpověď děje, že je realizována, a tím je teprve vytvořen fakt, že se omlouvám. 9) V této souvislosti patří k velkým zásluhám J. L. Austina jeho kritická reflexe korespondenčního pojetí pravdy. Při úvahách o pravdivosti vět je třeba vzít v úvahu nejen fakty, ale i situaci hovořícího, záměr, který svou výpovědí sleduje, jeho posluchače, otázky přesnosti aj. Stejně tak bychom se měli snažit, abychom dokázali oddělit pravdivé od spravedlivého, zaslouženého, přiměřeného, přesného, přehnaného, ale i celek od detailu a úplné od stručného.

Z tohoto hlediska bychom se měli podívat například na tyto výpovědi:

Francie je pětiúhelníková.

Lord Raglan vyhrál bitvu u Almy.

Oxford se nachází 60 mil od Londýna.

U těchto výpovědí můžeme podle Austina těžko očekávat odpověď *ano* nebo *ne* jakožto odpověď zcela definitivní. V každém případě je však třeba porovnat výpověď s fakty. V této souvislosti Austin uvádí: „Porovnejme tedy

výpověď Francie je šestiúhelníková s Francií. Co máme odpovědět, je to pravda anebo ne? Tato otázka věci očividně zjednodušuje. Přirozeně, do určité míry je jasné, co je míněno, takže je pravdivá vzhledem k určitému cíli anebo v určitých souvislostech, vystačí člověku z ulice, ale neuspokojí geografa. (...) Je to přibližné tvrzení, to nikdo nepopírá, ale není možné přímo říci, že je nepravdivé. Jak je to s Almou, kterou na rozdíl od mnohých skutečně vybojoval obyčejný voják?. Je pravda, že lord Raglan byl velitelem spojenecké armády, a také to, že tato armáda vybojovala do určité míry ne zcela jasné vítězství. To by asi byl přiměřený názor (...). A pokud jde o Oxford: ano, je pravda, že toto město je vzdálené 60 mil od Londýna, pokud se vyžaduje jen určitý stupeň přesnosti. - Pod názvem „pravda“ se tedy neskrývá ani nějaká jednoduchá kvalita, ani vztah a vůbec nějaká jedna věc, ale celý prostor pro kritiku.“. 10)

K velkým zásluhám J. L. Austina též patří, že jako první rozpracoval teorii *mluvních aktů* („speech acts“). Jde vlastně o „akt říkání něčeho“, kde je nutné zkoumat tzv. *lokuce*, neboli plné jednotky řeči. Mluvní lokuční akty Austin rozděluje na *fonetické, fatické a rhetické*: „Fonetický akt spočívá pouze v pronášení určitých zvuků. Fatický akt je vypovídání jistých slov, tj. zvuků určitého typu, které patří k určitému slovníku a pokud právě patří k určitému slovníku, a to takových, které odpovídají určité gramatice a pokud jí právě odpovídají. Rhetický akt je takový akt, při němž se těchto slov používá s jistým více či méně určitým smyslem a referencí. Tak například výpověď „Řekl: ‘Kočka je na rohožce’“ informuje o fatickém aktu, zatímco výpověď „Řekl, že kočka je na rohožce“ informuje o rhetickém aktu. 11) Austin se však především zaměřuje na tyto tři mluvní akty:

- a) *lokuční akt* - vyslovení věty s určitým smyslem a referencí, což je zhruba ekvivalentní s termínem význam v tradičním smyslu.
- b) *ilokuční akt* – informace, nařízení, varování, tj. věty, které mají určitou konvenční sílu.
- c) *perlokuční akt* – tím, že něco řekneme, něčeho dosáhneme: například někoho přesvědčíme, odstrašíme, nebo dokonce překvapíme a zmateme.

Ilokucí činíme něco, čím překračujeme to, co lokučním aktem tematizujeme, například o něco prosíme, vyhrožujeme, slibujeme nebo tvrdíme – zde jde o *ilokuci* v rámci jednoho mluvního aktu. A konečně tím, co říkáme, také dosahujeme nějakého účinku, například adresát je ochoten pomoci, je zastrašen apod. Toto nazývají J. L. Austin a John Searle *perlokucí*. (O. Matal).

Je pravda, že perlokuční a ilokuční akty je obtížné od sebe odlišit. Austin však zdůrazňuje, že perlokuční akt vždy zahrnuje určité důsledky, což je vyjádřeno ve výroku: „Tím, že jsem vykonal x, vykonal jsem zároveň y“. Tedy tím, že jsem to řekl, jsem jej zároveň přesvědčil, překvapil, atd., donutil ho například, aby se lépe připravil na zkoušku, aj. Zároveň podle Austina a jeho pokračovatele J. R. Searla platí, že tím, co říkáme, vytváříme nové vztahy, závazky a institucionální fakty, tj. fakty sociálního života [k nim patří například peníze, manželství, vláda, rodina, univerzita ..., aj.]. 12)

1) Srov. M. Oravcová: „J. L. Austin“, *Filozofia*, roč. 47, 1992, s. 233.

2) Ludwig Wittgenstein: *Filosofická zkoumání*. Přel. Jiří Pechar. Praha, Filosofický ústav AV ČR 1993, s. 23.

3) Srov. M. Oravcová: „J. L. Austin“, *Filozofia*, roč. 47, 1992, s. 235.

4) John Langshaw Austin: *Jak udělat něco slovy*. Přel. Jiří Pechar a kol. Praha, *Filozofia*, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR 2000, s. 22.

5)

tamtéž, s. 23.

6) J. L. Austin: „Performativní výpovědi a konstantace“, *Filozofia*, roč. 47, 1992, s. 237-243, citované místo . s. 237.

7) Tamtéž, s. 237.

8) Tamtéž, s. 237-238.

9) Srov. M. Oravcová: „J. L. Austin“, *Filozofia*, roč. 47, 1992, s. 232.

10) J. L. Austin: „Performativní výpovědi a konstantace“, *Filozofia*, roč. 47, 1992, s. 237-243, citované místo s. 242-243. (Přel. M. Oravcová).

11) J. L. Austin: *Jak udělat něco slovy*. Přel. Jiří Pechar a kol. Praha, *Filozofia*, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR 2000, s. 102.

12) Tamtéž, s.111. K teorii institucionálních a sociálních faktů u J. R. Searla srov. Tatiana Sedová: *Úvod do filozofie sociálneho poznania*. Bratislava, STIMUL 2000, s. 23-28.

